

Florin-Dorin PARASCA

ZEIȚA ATENA ÎN MITOLOGIA GREACĂ ȘI ÎN ILIADA
The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*

Florin-Dorin PARASCA

Abstract: *Along with the emphasis on the mythological aspects of the goddess Athena, we look towards one of the most representative texts of ancient Greek literature, Homer's Iliad, while examining the ancient religious thought put forward by the author in his creation. In other words, we try to confirm based on the text of the Iliad the theory supported by many historians regarding the importance of "the goddess with gleaming eyes".*

Keywords: Pallas Athena, Greek mythology, Iliad, Homer, soldier, warrior, goddess with gleaming eyes.

Între figurile complexe ale panteonului grecesc, Pallas Atena ocupă un loc privilegiat, unicitatea zeiței rezultând din numeroasele sale funcții și din multitudinea de împrejurări, între care unele chiar spectaculoase, în care aceasta își declină personalitatea.

Prin practica uzuală de a defini esența unui zeu recurgând la etimologia numelui, ar trebui să aflăm latura definitorie a caracterului Atenei, însă, în cazul de față, această metodă nu este eficientă, deoarece în cadrul numelui ei nici forma cuvântului și nici silaba din rădăcină nu aparțin epocii grecești.¹

Coborând în negurile istoriei, remarcăm la civilizația miceniană o zeiță adoptată de la cretani, cărora ei îi spuneau Zeița Mama sau Marea Zeiță și ale cărei numeroase caracteristici se regăsesc la zeii olimpieni, între care se află și Atena.²

În cunoscuta sa lucrare *Zeiți Greciei. Imaginea divinității în spiritualitatea greacă*, istoricul Walter F. Otto, bazându-se pe descoperiri arheologice, o descrie pe Marea Zeiță astfel: „zeiță care dispăre aproape în spatele scutului uriaș, la mijloc, încadrată în stânga și în dreapta de două femei ce o venerază”.³ Părerea unanimă a cercetătorilor a fost că în tabloul respectiv este Atena de la Micene, însă această înfățișare este cu totul neputincioasă în a ne crea nouă o viziune de ansamblu despre tema care pe noi ne interesează.

Zeița acoperită de scutul ei, pregătită de luptă sau de ocrotire, relevă însușiri războinice, însă imaginea este insuficientă pentru generarea unei analize mulțumitoare despre rolul și funcțiile sale în epoca respectivă.

Mircea Eliade în capitolul dedicat zeițelor grecești din *Istoria credințelor și ideilor religioase*, punând în discuție problematica originii zeiței Atena, este de acord, ca și majoritatea cercetătorilor, cu ipoteza lui Nilsson, pe care ne-o expune parafrazându-o astfel: „Atena ar fi fost Stăpână a Palatului, protectoare a palatelor întărite ale regilor micenieni; deși zeiță domestică, în legătură cu meseriile femeiești și bărbătești, prezența sa în citadelă în timp de

¹ A se vedea Walter F. Otto, *Zeiți Greciei. Imaginea divinității în spiritualitatea greacă*, trad. rom. de Ileana Snagoveanu-Spiegelberg, București, Editura Humanitas, 1995, p. 46.

² Ideea respectivă este susținută de către Pierre-Maxime Schuhl, *Eseu asupra formării gândirii grecești*, trad. rom. de Liliana Zaszchivici, București, Editura Teora, 2000, p. 69.

³ Walter. F. Otto, *Zeiți Greciei* ... p. 46.

The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*, *Astra Salvensis*, 3, p. 135-141

războaie și jafuri i-a conferit attributele și prestigiile unei zeițe războinice".⁴ În continuare, savantul ne expune și câteva nume atribuite de-a lungul timpului Atenei, din care reiese această latură marțială: Promachos (Luptătoarea), Sthenias (Puternica) și Areia (Războinica).

Mai mult, istoricul Schuhl ne spune că în cetatea Atena, ca și la Micene sau la Tirint, templul zeiței era construit pe ruinele palatului regelui micenian, de unde se poate observa transformarea treptată a palatului sacru al regelui preot cretan. Dar tot el adaugă faptul că, la origine, Atena, în înfățișarea ei clasică de zeiță cu scut, era protectoarea regelui războinic din Micene, dar nu numai a regelui, ci și a întregii sale familii. Și prin urmare, așa cum se obișnuia în antichitate, cultul particular al regelui devine cultul public al statului, protecția zeiței extinzându-se astfel asupra întregului teritoriu aflat în stăpânirea respectivului suveran.⁵

În spațiul antic grecesc, Hesiod este cel care în *Teogonia* sa (886 ș. u.) ne relatează deslușit două mituri despre originea Zeiței Atena și anume, unul potrivit căruia zeița s-ar fi născut, pur și simplu, din capul tatălui ei, Zeus, iar altul, și mai straniu, care vorbește despre Atena ca fiind zămislită de către Zeus cu zeița Metis, maestra judecării și a iscusinței.

Suveranul zeilor olimpieni, dorind a o avea mereu pe Metis înăuntrul lui ca sfătuitoare, iar, potrivit unei alte tradiții, întrucât se temea ca pruncul zămislit de aceasta să nu-l detroneze, așa cum a făcut el cu tatăl său, Cronos, și Cronos cu tatăl lui, Uranus, Zeus o înghite pe Metis, aceasta fiind însărcinată.

Când s-a împlinit sorocul, Zeus a născut-o pe Atena prin creștetul capului său. Având la bază aceste mituri străvechi, s-ar explica firea masculină și inteligentă a Zeiței Atena, care întruchipează în mitologia elenă înțelepciunea și iscusința.

Dar, mai mult, asocierea ei cu zeița războinică miceniană este dată de armura cu care ea iese din capul lui Zeus, întrucât în al 28-lea imn homeric, ni se relatează: „Încep să o preamăresc pe Pallas Atena, strașnica zeiță/Cu ochi de peruzea, mintoasă, cu inima nedomolită,/Puternica și venerata fecioară izbăvind cetăți,/Tritogenia zămislită de însuși chibzuitul Zeus/Din țeasta lui dumnezeiască: purta războinică armură/De aur scilipitor./Văzând-o, au fost cuprinși de un sfânt fior/Toți zeii veșnici. Înaintea lui Zeus, stăpânul cu egidă,/Ea se ivi țâșnind năvalnic din creștetul nemuritor,/În mâini c-o lance ascuțită. S-a clătinat Olimpul mare”.⁶

Și tot Hesiod (*Teogonia*, 924 ș.u.), prezentându-ne în continuare imaginea proaspetei născute zeițe, ne spune: „Însuși din capu-i născut-a Zeus pe Tritogeneea/Ochi de cicoare, ce-ndeamă, crâncenă și neînvinșă,/Oștile-n luptă, căci vrajba și crudul război îndrăgește”.

Însă pentru epoca homerică cognomenul de *războinică* nu i se potrivește Zeiței Atena, în ciuda spiritului ei activ și bătaios, întrucât ea se dovedește superioară ideii beligerante, declarându-se deschis împotriva lui Ares,⁷ zeul prin excelență al războiului, a cărui întreagă existență se împlinește în pofta de a se arunca în învâlmășeala luptei.⁸

⁴ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, trad. rom. de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 179.

⁵ Pierre-Maxime Schuhl, *Eseu asupra formării ...* p. 73.

⁶ Homer, *Immuri. Războiul soarecilor cu broaștele*, trad. rom. Ion Acsan, București, Editura Minerva, 1971.

⁷ Homer, *Iliada*, V, 810-819, vol. I, trad. rom. de G. Murnu, București, Editura Albatros, 1973, p. 115.

⁸ *Ibidem*, V, 870-873, p. 117.

The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*, *Astra Salvensis*, 3, p. 135-141

Prin urmare, putem să o identificăm pe Atena cu o zeiță a acțiunii pașnice și chibzuite, a inteligenței practice, a meșteșugului și a invenției tehnice,⁹ ea întruchipând prin armura ei apărarea și protecția divină.

Astfel, Atena ne este descrisă ca prietenă a lui Heracles, ca sprijinitoare a lui Ahile și a lui Diomede, ca cea care îl inspiră pe Iason să construiască prima corabie și la nevoie, trece la cârma acesteia pentru a feri echipajul de naufragiu, ca mai apoi tot de la ea primește Belerofon frâul pentru a-l pune pe armăsar și a-l domestici.

Dulgherii de la zeița Atena au învățat construcția carelor, iar din *Iliada* știm că cel care se pricepe să înalțe catargul corabiei este protejatul ei,¹⁰ iar măiestria și-a dobândit-o prin îndrumările primite chiar de la aceasta.¹¹ Tot ucenic al Atenei e și turnătorul artist care știe să toarne vase superbe din aur și argint.

Să nu uităm atașamentul ei față de Odiseu, cât și implicarea ei în făurirea plugului, din mitul relatat de Servius,¹² în prelungirea căruia în *Muncile* lui Hesiod ni se spune că singur slujitorul Atenei este priceput la făuritul plugului țaranului, la *îmbucarea* piesei de lemn încovoiat în talpa brăzdarului spre a fi prinsă, apoi cu un piron, de oiște. Tot zeița este invocată de către olari: „*Vino la noi, Atena, ține-ți mâna deasupra cuptorului nostru!*”, așa după cum citim în cunoscuta epigramă a lui Homer 14, 2.

Dar Atena domnește și peste operele artistice create de femei, devenind astfel îndrumătorul femeilor și al fetelor, însă fără a-și nega latura masculină. Cazul celebru este dăruirea îndemânării ziecești Penelopei, pe care a înzestrat-o și cu o minte clară și istețime, cum nu a mai dăruit unei alte femei, așa încât, Penelopa își țese singură veșmintele¹³ și chiar rochia pe care o îmbracă Hera pentru a-l vrăji pe Zeus.

După cum putem ușor să ne dăm seama, în acțiunile ei sunt prezente aproape în totalitate personaje masculine, ea vădindu-se ca apropiată și ocrotitoare a bărbaților, întrucât, „*ține de firea ei să se lege sufletește de bărbați, să se gândească mereu la ei și să fie mereu aproape de ei spre a li se arăta în momente ale existenței care se deosebesc de cele erotice, nu prin răceală sufletească, ci prin rigoarea și limpezimea capacității de acțiune*”.¹⁴ Toate acestea, deoarece ea „*este fiica părintelui celui puternic (Obrimopater)*”, care a aparținut întotdeauna tatălui. Atena însăși spune în *Eumenidele*: „*Eu n-am avut o mamă care să mă nască și întru totul prețuiesc mai mult bărbatul, dar nu până la pragul nunții. Sunt din toată inima de partea tatălui*”.¹⁵

În ceea ce privește reprezentările zoomorfe ale zeiței, cel mai adesea pe Atena o găsim sub chipul unei bufnițe (glaux), deoarece între zeiță și bufniță, cei vechi au găsit o similitudine izbitoare: ochii strălucitori. De aici și supranumele zeiței de *Glaukopis*, adică, cea cu privirea luminoasă. Ceea ce surprinde și rămâne de neuitat sunt

⁹ Marcel Detienne, Jean-Pierre Vernant, *Viclesugurile Inteligenței. Métis la greci*, trad. rom de Margareta Sfirșchi, Editura Symposion, 1999, p. 205.

¹⁰ Homer, *Iliada*, V, 61, vol. I ... p. 90.

¹¹ *Ibidem*, XV, 412, vol. II ... p. 59.

¹² Servius, *In Verg. Aen.*, IV, 402, I, p. 536, Thilo *apud* Marcel Detienne, Jean-Pierre Vernant, *Viclesugurile Inteligenței* ... p. 204.

¹³ Homer, *Iliada*, V, 735, vol. I ... p. 113.

¹⁴ Walter. F. Otto, *Zei Greciei* ... p. 58

¹⁵ Eschil, *Orestia*, trad. rom. de Alexandru Miran, București, Editura Univers, 1979, p. 736.

The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*, *Astra Salvensis*, 3, p. 135-141

expresia ei ageră, ochii luminoși și pătrunzători, asemeni bufniței, considerată chiar întruchiparea spiritului zeiței Atenei.

Deoarece am trecut în revistă, în linii mari, aspectele mitologice ale zeiței Atena, ne îndreptăm privirea spre unul dintre cele mai reprezentative texte ale literaturii antice grecești, *Iliada* lui Homer, pentru a analiza cât de mult sau de puțin coordonatele gândirii religioase ale celor vechi sunt cuprinse de către Homer în creația sa. Cu alte cuvinte pentru a vedea dacă textul *Iliadei* confirmă sau nu teoria susținută de către istorici în expunerile și argumentațiile lor, în ceea ce o privește pe zeița „*cu ochi strălucitori*”.

În Cântul I, versurile 190-214, zeița Atena apare în momentul în care Ahile este jignit pe față de către Agamemnon, care tocmai îl amenințase că o să-i ia cea mai prețioasă pradă de război, pe sclava Briseis. Ahile, furios, duce mâna la teacă pentru a scoate sabia, ca astfel, să se răzbune pe Agamemnon pentru înjosire, când, deodată, se apropie de el Atena, ai cărei ochi doar el putea să-i vadă și cu tact, îl liniștește, îndemnându-l la chibzuință și răbdare. Îl asigură, în schimb, că „*daruri frumoase primi-vei o dată, de trei ori pe-atâta, / pentru ocara de așzi, deci rabdă și ascultă-ne sfatul*”.

În Cântul al II-lea, versurile 155-181, Homer ni-i prezintă pe ahei descurajați, îndreptându-se către corăbii, ca să se întoarcă acasă. Atena este trimisă de către Hera, pentru a-i îmbărbăta și a le insufla în piepturi curajul de luptă. Atena „*din ochi scânteind*”, coboară din Olimp și se adresează lui Ulise, pe care îl îmbărbătează amintindu-i că dacă pleacă danaii spre Argos, Elena va rămâne în continuare la Tronia, „*spre fala lui Priam și a supușilor lui*”.

În același Cânt, versurile 278-283, zeița „*cea fulgerătoare din ochi, întocmai la chip ca un crainic*”, strunește oștile ahee spre a face liniște, ca toți să audă cuvântarea lui Ulise către Agamemnon.

Și tot în același Cânt, versurile 446-454, Atena „*cu ochii lucii*” este în mijlocul aheilor, îndemnându-i la luptă. Este descris prin cuvinte măiestrite scutul zeiței, metaforă a bărbăției și a fermității sale în luptă.

În cântul al IV-lea, versurile 64-147, pe zeița Atena o găsim într-o postură inedită și anume, în contextul în care cele două tabere au încheiat un armistițiu, care nu era pe placul olimpienilor, Zeus și Hera o trimit pe Atena să-i ademenească pe troieni pentru a încălca neînțelegerea și astfel să se reia conflictul. Prin istețimea ce o caracterizează, Atena prefăcută, coboară în tabăra dușmană și-l ademenește pe Pandoros să-l țintească pe Menelau. Săgeata l-ar fi ucis pe acesta, dacă nu intervenea aceeași zeiță pentru a o îndepărta de la organele vitale ale trupului lui Menelau, provocându-i doar o mică rană, însă, îndeajuns pentru ahei, încât să repornească războiul.

Iar în același Cânt, versurile 514-544, Atena ne este prezentată din nou în mijlocul aheilor, pe când aceștia se află în luptă, ea înflăcărand „*pe ahei, oriunde slăbean*”.

În Cântul al V-lea, o găsim pe Atena încurajându-l în luptă pe Diomedea și mai mult, ocrotindu-l de străpungerea unei săgeți. Observând avântul aheilor, în comparație cu troienii secondați de Ares, zeița îl convinge pe acesta ca împreună să părăsească bătălia pentru ca Zeus să aibă ultimul cuvânt.

The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*, *Astra Salvensis*, 3, p. 135-141

Mai departe, în versurile 114-134, îl găsim din nou pe Diomedea în luptă, rugându-se de Atena să-i dea putere și curaj. Zeița îl încredințează, șoptindu-i la ureche: „*luptă vârtos cu troienii, că-n pieptu-ți am pus vitejia*”, însă îi dă și claritate privirii, ca astfel să discearnă pe zeii ascunși care luptă alături de troieni. Îl sfătuiește astfel să nu lupte cu niciun zeu, cu excepția Afroditei, pe care văzându-o, să o țină cu arma.

Și tot aici, versurile 418-430, o găsim pe Atena preocupată în a-l ajuta pe Diomedea să o rănească pe Afrodita. Atena intervine imediat după rănire pe lângă Zeus, și îi prezintă eronat contextul vătămării Afroditei, astfel încât, Zeus o dojenește pe aceasta pentru amestecul ei în luptă.

Spre finalul Cântului V, versurile 713-900, când troienii împresuraseră pe ahei, Atena și Hera coboară în mijlocul danailor spre a-i susține. Cu precădere, Atena îl încurajează în luptă pe Diomedea, pândind chiar momentul rănirii lui Ares de către acesta. Ares, părăsind lupta rănit, se duce la Zeus, în fața căruia o denigrează pe Atena pentru complicitate la rănirea lui. Zeus îl potolește și nu îi ia în seamă reproșurile la adresa Atenei. Cele două zeițe se întorc din luptă bucuroase că au putut să-l învingă pe Ares.

În Cântul al VIII-lea, versurile 351 ș. u., Hera și Atena se hotărăsc, peste voia lui Zeus, să coboare în luptă lângă ahei, deoarece aceștia erau împresurați de Hector. Văzând hotărârea zeitelor, care nesocotesc decizia lui Zeus, de a birui troienii, Părintele o trimite pe Iris să le anunțe pe cele două zeițe de urmările dezastruoase ale actului lor nepregetat. Rușinate și supărate pe Zeus, Hera și Atena se întorc în Panteon și refuză să vorbească cu Zeus. Acesta, calm, le explică necesitatea împlinirii ursitei pentru cei ce vor muri dintre ahei, până ce se va întoarce Ahile în luptă.

În Cântul X, versurile 245 ș. u. Ulise și Diomedea merg ca iscoade în tabăra dușmană. În călătoria lor periculoasă, ei cer insistent ajutorul Atenei, care îi încredințează de ocrotire printr-un bătlan, care-i însoțește.

În Cântul al XI-lea, versurile 611-614, în contextul în care Zeus îl ocrotește în luptă pe Hector, zeița Atena va fi cea care va împlini acestuia ursita, prin mâna lui Ahile.

În cântul al XVIII-lea, versurile 203-227, Homer ni-l prezintă pe Ahile determinat să iasă pe lângă corăbiile pentru ca prezența lui să-i îmbărbăteze pe aheii oboșiți. Ahile era nepregătit de luptă, deoarece mama sa, zeița Tetis, încă nu-i adusese armura de la Hefaistos. Dar Atena este cea care îi împrumută lui Ahile scutul ei și mai mult, îi așază pe cap o strălucitoare cunună dintr-un nor de aur, ca astfel, să-i intimideze pe troieni. Prin strigătul lui Ahile răsunător ca un tunet, zeița presară în suflelele dușmane spaima.

În Cântul al XIX-lea, versurile 341-356, este prezentată durerea sfâșietoare a lui Ahile pricinuită de moartea lui Patrocle. Ahile de câteva zile refuzase să mănânce sau să bea ceva. În acest context, Zeus o trimite pe Atena la acesta, să-l mângâie cu ambrozie și nectar, ca astfel să-i potolească foamea și să-l întărească.

În cântul XX, versurile 33 ș. u., troienii pe câmpul de luptă sunt în mare pericol. Zeus văzând acest lucru, îi cheamă pe zei la sine și le poruncește să coboare și deliberat, să se alătore cărei tabere vor vrea. Atena, cum era de așteptat, se alătură taberei ahee și „*ținând groaznic*” îmbărbătează pe danai la luptă.

The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*, *Astra Salvensis*, 3, p. 135-141

În Cântul al XXI, versurile 391-434, ne este prezentat conflictul dintre Atena, Ares și Afrodita. Amenințată de Ares, Atena reușește să se apere cu scutul ei de săgeata acestuia și în schimb, printr-o lovitură crâncenă, îl doboară pe zeu la pământ. Afrodita reușește să-l apuce pe Ares de braț și să-l târască afară din luptă, dar Atena îi ajunge și o doboară pe aceasta printr-o lovitură cu pumnul în ceafă. Astfel doborâți, Atena se laudă în fața amândurora cu puterea și biruința ei.

În Cântul al XXII-lea, versurile 177-185, ne este prezentată lupta dintre Ahile și Hector. Atena, pentru a-l ademini pe Hector, văzând cum e fugărit feciorul lui Priam în jurul cetății de către Ahile și că nu mai are șansă de scăpare, lui Zeus i se face milă de el. Cheamă pe zei la sfat, pentru a vedea dacă poate să-l izbăvească pe Hector de nenorocire. În acest moment întrevine Atena și vorbind în numele tuturor zeilor, îi amintește Zeului Suprem că „pe unul născut muritor, de mult osândit de ursită” nu poate să-l sustragă de la împlinirea acesteia. Acum este momentul ca Hector să moară.

Zeus se resemnează, iar Atena coboară pentru a-l ajuta pe Ahile. Ea recurge la un șiretlic: apropiindu-se de Hector, se preface în Deifob, care ieșind din cetate în întâmpinarea lui îi promite sprijinul său în luptă. Hector încrezător se oprește din alergare și astfel are loc confruntarea dintre acesta și Ahile. Însă zeița îl părăsește pe Hector, care în scurt timp cade răpus de brațul puternic al lui Ahile.

Analizând fragmentele prezentate mai sus în care apare zeița Atena, ne putem da ușor seama că doar cu câteva excepții, informațiile pe care ni le oferă literatura de specialitate despre Atena își găsesc argumente solide și în epopeea lui Homer.

Având în vedere că sunt doar patru împrejurări în care Atena apare cu noi trăsături față de cele reliefate în tradiția despre imaginea și funcțiile sale, e mai ușor de le evidențiat pe acestea. Prin urmare:

-în Cântul IV, versurile 64-147, o întâlnim pe zeiță în postura de instigatoare la luptă, când din porunca lui Zeus și a Herei, trebuie să coboare în tabăra troiană și să-i incite pe aceștia la călcarea armistițiului. Această imagine ce contravine spiritului ei chibzuit, ponderat și înțelept;

-În Cântul al VIII-lea, versurile 351 ș. u., Hera și Atena se hotărăsc, peste voia lui Zeus, să se vină în ajutorul aheilor împresurați de troieni. Din nou, întâlnim o latură până acum necunoscută a zeiței, și anume apare ca fiică neascultătoare, ea care apare în mitologie „din toată inima de partea tatălui”, după cum însăși declară în *Eumenidele*;

-În Cântul al XI-lea, versurile 611-614, Atena apare ca împlinitoare a ursitei lui Hector, prin ajutorul dat lui Ahile la uciderea acestuia. Nici cu această imagine nu ne-am mai confruntat în literatura antică greacă;

-și un ultim aspect, în Cântul XXII-lea, versurile 177-185, zeița Atena se vede nevoită să-l înfrunte pe Zeus, opunându-se în numele tuturor zeilor amânării morții lui Hector.

Iată, așadar, noi trăsături aduse în prim-plan de către Homer, dar care nu periclitează cu nimic imaginea pozitivă de care se bucură zeița Atena în mitologia antică.

Ca o concluzie a tot ceea ce s-a spus mai sus despre diversitatea și în același timp, unicitatea zeiței, trebuie subliniat faptul că Atena, „*știința aflată întotdeauna*

The Goddess Athena in Greek mythology and in the *Iliad*, *Astra Salvensis*, 3, p. 135-141

aproape”,¹⁶ după cum spunea și Walter F. Otto, reprezintă „sensul și realitatea unei întregi lumi, a unei lumi desăvârșite în sine: o lume masculină, limpede, dură, glorioasă, o lume a chibzuinței și împlinirii, o lume doritoare de luptă, și care lume include și elementul feminin. Dar feminitatea Atenei nu înseamnă calitatea ei de mamă sau iubită ...ci atributul ei de ființă cu experiența vieții, de ființă ingenioasă, creatoare”.¹⁷

¹⁶ Walter. F. Otto, *Zei Greciei* ... p. 65..

¹⁷ *Ibidem*, p. 64.